

# Poskus določitve medsebojnih odnosov med nekaterimi (aksiološkimi) pojavi kot pomembnimi prvinami vzgojno-izobraževalnega dela

ALOJZIJA ŽIDAN

Pričujoči prispevek naj predstavlja, kot je že (na)povedano v njegovem naslovu, poskus določitve medsebojnih odnosov med nekaterimi aksiološkimi pojavi kot pomembnimi prvinami vzgojno-izobraževalnega dela. Povedano določneje: poskusili bomo analizirati medsebojne odnose med aksiološkimi pojavi, ki jih imenujemo: potreba - vrednota - norma. Gre za poskus določitve medsebojnega odnosa med pojavi, ki pa seveda nimajo le aksiološki značaj, temveč segajo s svojimi prvinami tudi na pedagoško področje. Oziroma, za učitelja (prav slehernega predmetnega področja) je pomembno razmišljanje o vprašanju: kakšna je vloga vseh navedenih pojavov v kompleksnem vzgojno-izobraževalnem procesu pri učencu?

In prav o tem vprašanju bomo poskusili spregovoriti v pričujočem prispevku. Pri tem delu (pa) nas bo še posebej zanimala vloga (mesto) težiščnega pojava, imenovanega vrednota. Vlogo (mesto) vrednote v sklopu drugih, z njim tesno povezanih pojavov bomo pri naši analizi poskusili določiti s pomočjo obravnave dveh vsebinskih kompleksov. In sicer:

vsebinskega kompleksa, imenovanega potreba - vrednota;

ter vsebinskega kompleksa, imenovanega vrednota - norma.

Zadržimo se najprej na analizi prvega vsebinskega kompleksa.

## Analiza medsebojnih odnosov pojavov, imenovanih potreba - vrednota

Znano je, da je vrednota pojav, ki je lahko zelo široko razumljen<sup>1</sup>. Ne da bi seveda poskusili povsem natančno opredeliti vsebino(e) tega pojava, povejmo le, da se bomo zadovoljili s sledečim spoznanjem. Pri učencu je vrednota vedno zelo zapleten pojav, ki ga napolnjujejo kognitivne (spoznavne), emocionalne (čustvene) ter konativne (dejavne)

<sup>1</sup> Opozoriti moram, da obstajajo zelo različne definicije vrednotnega pojava. Oziroma, da ta raznovrstni pojav različne znanstvene discipline tudi različno opredeljujejo. Pri osvetljevanju naše tematike se ne bomo spuščali v ogled različnih opredeljevanj pojma vrednota. Zaradi izredne širine te tematike bi se namreč oddaljili od analize tematike, ki smo si jo v pričujočem prispevku izbrali za predmet obravnave.

sestavine. Tudi učenec mora transformirati to, kar je njegovi osebnosti avtonomno v objektivno območje. Oziroma, tudi pri učencu je potrebno ustvariti pogoje, da njegove avtonomne vrednote lahko resnično zažive. Seveda pa so tudi učenčeve avtonomne vrednote družbeno pogojene.

Tako, kot predstavlja vrednota kategorijo, tesno povezano s človekom (učencem), lahko trdimo, da to velja tudi za kategorijo, imenovano potreba. "Potreba je primanjkljaj ali presežek nečesa v organizmu ali v odnosu med človekom in okoljem."<sup>2</sup>

Človek je bitje, ki nikoli ne zapušča (tudi) področja potreb. Obstajanje predmetov nenehno izziva v človeku tudi potrebo po njih. Pa tudi potreba sama nenehno išče nov predmet svoje zadovoljitve. Toda, človek ne more svojih potreb nikoli povsem zadovoljiti. Oziroma rečemo lahko, da bolj, ko se je človek v toku svojega zgodovinskega razvoja razvijal, bolj se je večalo število njegovih potreb (tako materialnih kot duhovnih). Tudi potreba predstavlja (je predstavljala) komponento človeka. In to vzlic temu, da vse potrebe vendarle niso konstantne.

"Kajti obstajajo človekove potrebe, ki se različno izpolnjujejo v raznih zgodovinskih situacijah, zato so relativne, pa tudi takšne potrebe, ki odgovarjajo človekovemu generičnemu bistvu, ki se morajo nujno uresničevati z uresničevanjem človekovega bista."<sup>3</sup>

Potreba je torej kategorija, ki je zelo kompleksne ter različne narave. Pa tudi kategorija, za katero je značilno, da je v sebi sila strukturirana. Obstoj tovrstne kategorije pa ni nujno vselej na začetku, kajti tudi skrb za človekov obstoj ni vedno nujno povsem zavedne narave. In kako je kategorija, imenovana potreba, povezana z (učenčevo) vrednoto?

Iz razmišljanj mnogih avtorjev lahko spoznamo naslednje.

Nekateri avtorji povsem izenačujejo potrebe in vrednote. Drugi pa, nasprotno, razlikujejo ta dva pojma (pojava), opozarjajoč sočasno tudi na njuno medsebojno povezanost.

Tako je izenačevanje pojmov (pojavov), imenovanih potreba in vrednota, zlasti prisotno pri A. H. Maslowu.<sup>4</sup> Maslow namreč sodi, da predstavlja samouresničevanje človeka tako njegovo potrebo kot tudi vrednoto.

Nasprotno pa Milton Rokeach meni, da je potrebno pojma (pojava) vrednota in potreba ostro razlikovati, čeprav pri tem tudi sočasno opozarja na njuno medsebojno povezanost. Rokeach namreč meni, da se ljudje razlikujejo od drugih bitij prav po tem, ker imajo vrednote; ostala bitja imajo zgolj potrebe. Pa vendar po Rokeachovem mnenju vrednote tudi predstavljajo kognitivno transformacijo potreb; in to ne le individualnih, temveč tudi družbenih. Prav z izpolnjevanjem te svoje funkcije pa se vrednote tudi povezujejo s potrebami.

Ogled razumevanj medsebojnega odnosa med potrebami in vrednotami tudi nekaterih naših avtorjev pa lahko privede do še nekaterih (novih) spoznanj.

<sup>2</sup> Dr. Stanič Gojko, Družbeni sloji in razredi, Sociološke teme (študijsko gradivo), Marksistični center, Ljubljana, 1987, str. 75.

<sup>3</sup> Dr. Tanović Arif, Vrijednost i vrednovanje, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1972, str. 138.

<sup>4</sup> Glej zlasti njegovo delo: Motivacija ličnosti, Nolit, Beograd, 1982. V tem delu rangira Maslow človekove potrebe glede na njihovo prioriteto. Šele ko človek zadovolji primarne potrebe, se aktivirajo tudi tako imenovane potrebe višjega reda. Tako omenja Maslow: 1. fiziološke potrebe, 2. potrebe po varnosti, 3. potrebe po pripadnosti in ljubezni, 4. potrebe po spoštovanju, 5. potrebe po samouresničevanju.

Dr. Vojan Rus, na primer, razmišlja o medsebojnem odnosu med pojavoma potreba - vrednota takole: "Vrednota ni samo tisto, kar zadovoljuje neko materialno biološko potrebo, ampak katerokoli najširšo potrebo človeka - na primer tudi vzor, ki vzpodbuja posameznika k višjemu cilju, če ima za delovanje tega posameznika samega izrazito funkcijo vrednote, če je reabilen, če je s posameznikom v učinkovitem, ne pa iluzionističnem odnosu. Tako funkcijo ima lahko tudi uresničljivi cilj, zamisel. To so pomembne in tipične vrednote."<sup>5</sup>

Iz posredovanega razmišljanja lahko torej sodimo, da le-to gleda na pojava potreba - vrednota kot na pojava, med katerima obstaja medsebojna (dialektična) povezanost. Vrednota predstavlja za dr. Vojana Rusa (tudi) sredstvo za zadovoljevanje katerekoli človekove potrebe. In ne le njegove potrebe biološkega značaja.

Z zelo podobnimi razmišljanji o medsebojnem odnosu med pojavoma potreba - vrednota, kot so prisotna pri dr. Vojanu Rusu, pa se lahko tudi srečamo pri dr. Jožetu Šteru. Tudi le-ta sodi: "Vrednota postane v vsaki družbi tisto, kar odgovarja potrebam te družbe. Če se tedaj menjajo človeške potrebe, se z njim menjajo tudi vrednote. Tako se je v primitivnih družbah postavljala zahteva po ubijanju starcev, ki je izražala potrebo te družbe, da se ohrani. Danes se postavlja zahteva po zaščiti naravnega okolja, kar je potrebno, če hočemo ohraniti človeški rod. Na vsaki stopnji razvoja človeške družbe so se pojavljali drugačni pogoji, drugačne možnosti za življenje, zato pa tudi drugačne potrebe.

Vrednote torej niso niti večne niti nespremenljive niti naravne zakonitosti. Vrednote so zgodovinske; človek je ustvarjal in spreminjal vrednote hkrati z menjanjem eksistenčnih potreb."<sup>6</sup> Tudi Šterova razmišljanja nas torej ponovno opozarjajo, da sta pojava potreba - vrednota medsebojno povezana in da se njuna medsebojna povezava tudi izraža v družbi. Tudi za družbo predstavlja vrednota sredstvo za zadovoljevanje njenih potreb. In kakor spreminja človek v družbi svoje vrednote, spreminja tudi svoje potrebe. Toda kljub človekovemu spreminjanju vrednot se nekatere vrednote pojavljajo prav v vseh družbah. In to spričo tega, ker se v vseh družbah tudi pojavlja človek in s tem (tudi) njegove potrebe. Ali, kot zopet poudarja dr. Šter: "Kljub vsem spremembam in različnostim pa vendarle lahko ugotovimo, da se nekatere vrednote pojavljajo v vseh družbah (npr. spoštuj človekovo življenje). To je razumljivo, saj se v vseh družbah pojavlja človek in s tem človeške potrebe; človek bi se moral povsem (popolnoma) spremeniti, da bi se povsem spremenile njegove potrebe; če pa ostaja nekaj skupnega vsem ljudem, potem je razumljivo, da ostajajo tudi nekatere skupne enake potrebe. Prav s tem dejstvom verjetno lahko pojasnimo, zakaj nekateri zagovarjajo večnost, apriornost in izvenčloveški izvor vrednot (npr. Platon, krščanstvo, fenomenolog Scheler itn.). Če bi obstajale vrednote pred in neodvisno od človeka bi to pomenilo, da obstajajo enako objektivno kot stvari. Njihovo spoznanje bi potem moralo biti pri vseh ljudeh vseh časov v bistvu enako. Zgodovinski pregled pa nam pove, da temu ni tako. V praskupnosti ni bilo zapovedi 'ne kradi', ker za to ni bilo nobene potrebe; ta zapoved

<sup>5</sup> Dr. Rus Vojan, *Etika in socializem*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1976, str. 321.

<sup>6</sup> Dr. Šter Jože, *Problemi filozofije in etike*, Partizanska knjiga, Ljubljana, 1975, str. 90.

se pojavi šele s privatno lastnino. Krščanstvo postavi kot vrhovno vrednoto boga, kapitalizem profit itn.. Vrednote torej niso večne in nespremenljive, temveč zgodovinske (relativne)."<sup>7</sup>

Že večkrat izrečena trditev avtorjev, da predstavlja vrednota sredstvo za zadovoljevanje potrebe, pa dobiva svojo potrditev tudi v razmišljanju dr. Ilije Mrmaka. Tudi dr. Mrmak poudarja: "Danes vemo, da je čut dolžnosti in odgovornosti neposredno povezan z vrednotami, da so vrednote temelj čuta dolžnosti in odgovornosti. Tisto, kar človek zelo ceni, želi tudi uresničiti, da bi tako z uresničevanjem teh vrednot, zadovoljil svoje potrebe."<sup>8</sup>

Ne da bi s posredovanimi razmišljanji izčrpali prav vsa razumevanja in razlage številnih avtorjev, ki se lotevajo obravnave medsebojnega odnosa med pojavom, imenovanima potreba - vrednota, pa nam le-ta vendarle lahko koristijo kot oporni, izhodiščni temelj pri osvetljevanju našega, že konceptualiziranega problema. Trdimo namreč lahko, da je vrednota subjektivno-objektivna kategorija, ki ne le izraža, temveč ki tudi lahko zadovoljuje določene človekove (učenčeve) potrebe. Vrednota je subjektivno-objektivni odnos, ki je že vsebovan v sami človekovi (učenčevi) potrebi. Potreba je v zavesti subjektivna; v predmetnem svetu pa objektivna (zunanja). "Predmet zunaj človekove potrebe ni vrednota; to lahko postane le v odnosu do človeka, kot rezultat človekovega dela, predmetne dejavnosti; sam po sebi objektivno zunaj subjekta pa ni vrednota; je vreden le, v kolikor ima kvalitete, ki odgovarjajo človekovim težnjam."<sup>9</sup> Torej, tako kot lahko vrednote zadovoljujejo človekove (učenčeve) potrebe, tudi le-te lahko inicirajo nove vrednote.

Dejstvo je, da ima tudi učitelj (kateregakoli predmetnega področja) pri obravnavi svojih vsebin opraviti tako z različnimi učenčevimi potrebami<sup>10</sup> kot tudi z njegovimi različnimi vrednotami. Oziroma, trdimo lahko, da tudi v vzgojno-izobraževalnem procesu predstavljata pri učencu pojava, imenovana potreba-vrednota med seboj zelo tesno povezana pojava.

Tudi učitelju namreč lahko učenčeva vrednota koristi kot sredstvo za zadovoljevanje njegove potrebe. Učenčeva vrednota tudi izraža njegovo potrebo(e). Izrečeno trditev pa moramo analizirati še bolj določno. To pa pomeni, da moramo znova poudariti, da mora učitelj s posredovanjem svojih vsebin pri učencu tudi oblikovati njegove (individualne in socialne) vrednote (kot temelje tudi za oblikovanje njegovih individualnih in socialnih stališč). Tako z opravljanjem vrednotnega oblikovalnega dela pri učencu lahko učitelj tudi nastopa kot zadovoljevalec njegovih potreb (na primer po znanjih, spoznanjih, izražanju njegovih čustev, uresničevanju njegovih aktivnosti itd.). Še več. Ne samo, da (tudi) učitelju lahko (individualne in socialne) vrednote učenca koristijo kot sredstva za zadovoljevanje njegovih potreb, tudi le-te morajo pri učencu vedno znova inicirati nove vrednote.

Pri opravljanju takšnega dela pri učencu pa mora učitelj upoštevati, da "oblikovanje takih moralnih lastnosti teče običajno v dveh smereh: najprej tako, da se ustvarjajo in

<sup>7</sup> Ibidem, str. 90.

<sup>8</sup> Dr. Mrmak Ilija, Vpliv vzgojne prakse na razvijanje čuta dolžnosti in odgovornosti, Vzgoja in izobraževanje, Zavod SRS za šolstvo, Ljubljana, let. 1982, šte. 3, str. 11.

<sup>9</sup> Dr. Tanović Arif, Vrijednost i vrednovanje, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1972, str. 139.

<sup>10</sup> Glej o tej tematiki še v viru: Samyilovič Vladimir Magyn, Potrebnosti i psihologija dejatelnosti ličnosti, Izdatelstvo Nauka Leningradsko odelenie, Leningrad, 1985.

razvijajo take lastnosti, ki pri človeku še niso razvite, in drugič tako, da se prevrednotijo obstoječa pojmovanja in sistemi vrednot in presejajo obstoječe moralne lastnosti. Te tokove je zlasti opaziti v dobi korenitih družbenih sprememb, s katerimi se sproži ostra kritika obstoječih moralnih vrednot in moralnega obnašanja. Brez takega odnosa, v katerem nastajajo nove vrednote ob konfliktu z obstoječimi, ne bi bil možen razvoj človekovih moralnih pojmovanj in tudi ne razvoj človekovega moralnega obnašanja. Pri tem moramo povedati, da najpogostejša oblika takih sprememb ni v popolnem zavračanju prejšnjih moralnih pojmovanj, temveč v njihovi transformaciji, spreminjanju pomenov, v novih družbenih vsebinah in novih funkcijah, s tem pa se tudi opredmetijo v novih lastnostih, ki se zahtevajo od človeka v odnosu do teh vrednot oziroma do izpolnjevanja le-teh."<sup>11</sup>

Pojava, imenovana potreba - vrednota, torej tudi v vzgojno-izobraževalnem procesu lahko pri učencu nastopata kot dialektično, kot večsmerno povezana pojava. Le-ta z medsebojnim izpolnjevanjem svojih prepletajočih se funkcij lahko bogatita osebnost učenca. Ali, denimo še drugače: tudi v vzgojno-izobraževalnem procesu je pojav, imenovan vrednota, lahko tesno povezan z učenčevimi osebnostjo kot osebnostjo potreb. "Pri tem pa ne smemo spregledati, da ne more biti vsak občutek potrebe ali vrednega enako upravičen. Zato je potrebno pri določanju resničnih, človeških vrednot upoštevati še drugi pol, celovitost družbenih razmer. Vrednota je to, kar zadovoljuje človekove človečne potrebe, vendar ne osamljeno in iztrgano iz celote, temveč prav glede na celovitost konkretne življenjske situacije. Ker pa slednje niso nikoli enake, je razumljivo, da človek producira vedno nove (če ne že nove, pa vsaj drugačne) vrednote, tako da se potreba po uresničitvi teh vrednot znova in znova pojavlja, to pa ustvarja vedno aktualno razpravljanje o vrednotah, njeni vlogi in mestu v današnjem času in prostoru."<sup>12</sup>

#### Analiza medsebojnih odnosov pojavov, imenovanih vrednota - norma

Tudi pri analizi medsebojnega odnosa med pojavoma, imenovanima vrednota - norma, lahko rečemo, da razmišljajo o medsebojnem odnosu med tovrstnima pojavoma mnogi avtorji. Oziroma, mnoge avtorje zanima odgovor na vprašanje, kaj je (sploh) norma? Zaradi lažje opredelitve medsebojnega odnosa tudi med navedenima pojavoma si bomo tudi tokrat, tako kot smo to storili že pri analizi predhodnega vsebinskega kompleksa, ogledali razmišljanja nekaterih avtorjev tudi o tovrstni problematiki.

Dr. Arif Tanović poudarja, da je edino bitje, ki ve tako za vrednote in ki ima normativno zavest, človek. V kakšnem medsebojnem odnosu sta si pri človeku, ki živi v družbi, pojava vrednota - norma, pa avtor svoje razmišljanje tematizira takole: "Lahko bi se trdilo, da je vsaka norma vrednota, da pa vsaka vrednota ni norma. Kajti norma predpostavlja vrednoto, kateri omogoča obstoj ter zahteva njeno oživljanje. Norma je zapoved, pravilo obnašanja, oblikovanje nekega družbenega odnosa. Če je, namreč,

<sup>11</sup> Dr. Mrmak Ilija, Prispevki k marksistični zasnovanosti vzgoje in izobraževanja, Novi vidiki, Zavod SRS za šolstvo, Ljubljana, 1977, str. 117, 118.

<sup>12</sup> Grenko Matevž, Srednješolci in vrednote (Analiza konkretnega primera), Sodobna pedagogika, Ljubljana, let. 1986, štev. 3-4, str. 135.

vrednota izraz človeških potreb - je vse tisto, kar se v družbi smatra za vredno, dobro, kar je koristno, lepo, resnično, progresivno, pravično, kar se ceni - norma, ki mora to zavarovati, poglobiti, uresničiti. Z normo se torej utrjuje mera veljavnosti, oblika izpolnjevanja vseh vrednot, zato je tudi norma sama vrednota. To pomeni, da morajo primarno obstajati vrednote, da bi se normiral odnos do njih. Že v pojmu norme obstaja razlikovanje vrednega in nevrednega. Nekaj se zagovarja, zapoveduje, drugo obstoja, prepoveduje. V obeh primerih norma kaže, kako naj bi nekaj bilo (ali ne bilo). Torej, norma je pravilo, s katerim se uravnava nek odnos, bodisi odnos do narave oziroma med samimi ljudmi, bodisi odnos individua do samega sebe. Potreba za oblikovanjem in ohranjanjem norme je človeška ontološko-antropološka odlika. Družba je ustvarjalec vseh norm, ki so zgodovinske in spremenljive, tako po obliki kot po vsebini, niso nadzgodovinske, apriorne oziroma večne, da bi transcendirale eksistenco človeške vrste. Norme nastajajo spontano in zavestno, namerno."<sup>13</sup>

Tanovićevo razmišljanje torej jasno opozarja, da sta (pa tudi kako sta) pojava vrednota - norma medsebojno povezana. Po njegovem mnenju je med navedenima pojavoma povezava tako tesnega in globokega značaja, da tudi norma z izpolnjevanjem svojih (vrednotnih) funkcij postane sama vrednota.

Podobna razmišljanja (zlasti) o vprašanju, kaj je norma, kot jih izreka dr. Arif Tanović pri svoji konceptualizaciji medsebojnega pojavnega odnosa vrednota - norma, so tudi prisotna pri Svetozaru Stojanoviću. Tudi on poudarja: "Moralna norma tako kot tudi vsaka druga izraža neko zahtevo, neki 'treba', ne pa tisto, kar vedno 'je', kajti obstajajo tudi ljudje, ki se obnašajo na drugačen način, drugače. Pa vendar je potrebno poudariti, da se norma ne more ločiti od stvarnosti, od tega 'je', od tistega, kar že v določeni meri obstaja. Norma postavlja zahtevo, toda tudi zahtevo, ki se v družbi s strani zavestnih ljudi tudi v določeni meri že uresničuje."<sup>14</sup>

Zelo tesno in globoko zvezo med pojavoma, imenovanima vrednota - norma, pa vidi tudi dr. Vojan Rus. Izrečeno trditev lahko še zlasti podkrepimo s posredovanjem nekaterih njegovih razmišljanj, ki jih izreka pri svoji analizi vprašanj, kot so: kaj je moralna norma, kje se le-ta uresničuje, katere so njene funkcije? Tako pravi: "Moralne norme so družbeno oblikovane in organizirane vrednote in sistemi vrednot."<sup>15</sup>

" - Moralna norma, uresničevana v izvirmih, osebnih dejanjih, je najbolj učinkovito družbeno proizvajanje vrednot, prenašanje in razdeljevanje vrednot in zadrževanje padca vrednot in s tem najbolj učinkovito oblikovanje človečne skupine (skupnosti)."<sup>16</sup>

"Moralne norme vedno pospešujejo, poglobljajo in razširjajo ali posredno omogočajo proizvodnjo in tokovo vrednot s svojimi naslednjimi funkcijami:

- družbeno čuvanje vrednot;
- 'ekonomičen' človečen prenos vrednot med posamezniki in skupinami tako v horizontalni, prostorski smeri kot v zgodovinsko-vertikalni smeri;
- 'ekonomično' človečno zamenjavo vrednot med posamezniki in skupinami;
- družbeno prisvajanje in delitev vrednot;

<sup>13</sup> Dr. Tanović Arif, Vrijednost i vrednovanje, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1972, str. 37.

<sup>14</sup> Stojanović Svetozar, Šta su to morala i etika, Beograd, 1957, str. 15.

<sup>15</sup> Dr. Rus Vojan, Etika in socializam, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1976, str. 454.

<sup>16</sup> Ibidem, str. 453, 454.

- čuvanje družbene trajnosti in vplivnosti najvišjih in trajnih vrednot.

Vse te funkcije so med seboj povezane in prehajajo ena v drugo pri vsaki normi. Vendar pri posameznih normah prihaja bolj do izraza ena, pri drugih pa druga funkcija, oziroma je pri nekaterih normah ena funkcija zastopana bolj v tej, pri drugih pa v drugi smeri. To je zlasti odvisno od celotnega človeškega razvoja in še posebej od stopnje družbeno-ekonomskega razvoja."<sup>17</sup>

Tudi posredovana razmišljanja dr. Vojana Rusa nas torej opozarjajo, da so vrednote konstitutivne sestavine norm. Oziroma, da prav norme, ki jih človek (učenec), četudi (zgolj) kot posameznik uresničuje v svojih dejanjih v družbi, predstavljajo družbeno proizvajanje vrednot. Oziroma, prav norme so tudi tisti pojavi, ki za vrednote opravljajo zelo pomembne funkcije, saj vrednote (posredno) proizvajajo, prenašajo, poglobljajo, pospešujejo in tudi ohranjajo.

Doslej že večkrat izrečena trditev avtorjev, kaj je norma, kaj je njena funkcija, oziroma, kako je tovrstni pojav povezan s pojavom, imenovanim vrednota, pa dobiva svoje potrdilo tudi v razmišljanju dr. Jožeta Štera. Po njegovem mnenju "ta pravila, norme, ki se postavljajo kot obveza, kot zapovedi, vedno predstavljajo določene smotre dane družbe. Določeno obnašanje je smiselno predpisovati le, če se predpostavlja to predpisano delovanje kot vredno, dobro, koristno ipd. Moralne norme, pravila torej vedno izražajo določene vrednote."<sup>18</sup>

Zelo določno opredeljeno zvezo med pojavoma, imenovanima vrednota - norma, pa lahko zasledimo tudi v razmišljanju dr. Ilije Mrmaka. Le-to je tematizirano: "Vrednote se v odnosu do posameznika (ali skupine) pojavljajo vedno v obliki norm, zahtev, ki jih je treba izpolniti, da bi dosegli vrednote. Lahko rečemo, da je norma zunanja stran vrednote. Izraža zahteve praktičnega vedenja (mišljenja, ravnanja), ki so pogoj, da bi v določenih razmerjih dosegli vrednoto. Pri tem ima lahko ena vrednota več norm, pa tudi ena norma lahko izraža zahteve, ki so pogoj, da bi dosegli več vrednot.

Norma se pojavlja kot sorazmerno samostojna. Zato se tudi zgodi, da v odnosu do posameznika (skupine) zgubi zvezo z vrednoto in v tem primeru čut dolžnosti in odgovornosti zgubi svoj moralni pomen. To ne pomeni, da je vrednota vedno pred normo, vendar je njuno medsebojno povezovanje pogoj za moralno vedenje."<sup>19</sup>

Tudi posredovano razmišljanje nas torej opozarja na nekatere izredno pomembna spoznanja. Med le-ta pa lahko uvrstimo:

Pojava, imenovana vrednota - norma sta medsebojno povezana. Njuna medsebojna povezava se še zlasti izraža v tem, da je norma zunanja stran vrednote. Oziroma, rečemo tudi lahko, da je norma sredstvo, ki v določenih razmerjih pomaga doseči (uresničevati) vrednoto.

<sup>17</sup> Ibidem, str. 480, 481.

<sup>18</sup> Dr. Šter Jože, Problemi filozofije in etike, Partizanska knjiga, Ljubljana, 1975, str. 89.

<sup>19</sup> Dr. Mrmak Ilija, Vpliv vzgojne prakse na razvijanje čuta dolžnosti in odgovornosti, Vzgoja in izobraževanje, Zavod SRS za šolstvo, Ljubljana, let. 1982, šte. 3, str. 11.

Odnos med pojavoma vrednota - norma pa je večplasten, mnogosmeren, mnogodimenzionalen. To pomeni, da ima lahko ena vrednota več norm ter da lahko tudi ena norma predstavlja sredstvo za uresničevanje več vrednot.

Pri pojavu, imenovanem norma, pa tudi lahko govorimo o njegovem sorazmerno možnem samostojnem obstoju.

Kljub tudi možnemu samostojnemu obstoju norme pa je le-to nujno povezovati z vrednoto. Le s takšnim medsebojnim povezovanjem prav obeh pojavov, torej norme in vrednote, je namreč mogoče dosežati moralno vedenje.

Poleg posredovanih, pomembnih spoznanj, ki jih lahko ugotovimo o odnosu med pojavoma vrednota - norma iz navedenega razmišljanja dr. Mrmaka, se je v okviru obravnave naše tematike tudi smotrno osredotočiti še na neko njegovo izrečeno misel. Le-ta se glasi: "Kakor vrednot ne moremo uvrstiti v neki univerzalni sistem, ki bi bil skupen vsem ljudem in v vseh časih, tako tudi ne moremo normativno oblikovati vrednot na enoten način in tudi ne moremo doseči, da bi bil dolžnostni odnos do teh vrednot univerzalen."<sup>20</sup>

Tudi za pojav, imenovan norma, lahko torej, tako kot smo na to opozorili že pri obravnavi vrednot, trdimo, da je zanj značilno povezovanje v sisteme. In tako ni mogoče razvrstiti zelo različno obstoječe vrednote v neki univerzalni, šablonski večno obstoječi sistem, ni mogoče tudi šablonsko, univerzalno in večno veljavno normativno oblikovati (normirati)<sup>21</sup> odnos do vrednot.

Tudi zveza med pojavoma vrednota - norma je torej tako zelo pomembne narave, da lahko tovrstna pojava le s svojim medsebojnim vključevanjem in dopolnjevanjem drug drugega predstavljata temelj za moralno vedenje.

Spregovorimo še nekaj besed o širini (obsegu) tovrstnih pojavov. Oziroma, zastavimo si še vprašanje: ali je pojav, imenovan vrednota, vsebinsko širši od pojava, imenovanega norma? Ali pa velja nasprotno? Tudi osvetljevanje zastavljenega vprašanja je pomembno, saj lahko le skozi njegovo analizo še bolj jasno spoznamo (tudi) vendarle obstoječe razlike med pojavoma, ki predstavljata predmet naše obravnave.

Rečemo lahko, da je vrednota vsebinsko širša od družbene norme. Postavljeno trditev lahko argumentiramo s posredovanjem naslednjih dejstev:

Že omenjenega dejstva, da je norma le zunanja plat (stran) vrednote;

Pa tudi dejstva, da norma le predpisuje določen način obnašanja v določeni situaciji. Vrednota pa se nanaša na obči način obnašanja v različnih situacijah. Vrednota je tudi vedno (bolj) osebno sprejeta, za razliko od norme, ki je (bolj) rezultat zunanjega pritiska (vsiljevanja) in konsenza. Torej, vrednote kot standardi zaželenega tvorijo (predstavljajo) osnovo za sprejemanje oziroma zavračanje posameznih norm. Vrednote so norme obnašanja. In to tako norme obnašanja posameznika do njega samega kot tudi do družbe.

<sup>20</sup> Dr. Mrmak Ilija, Prispevki o marksistični zasnovanosti vzgoje in izobraževanja, Novi vidiki, Zavod SRS za šolstvo, Ljubljana, 1977, str. 176.

<sup>21</sup> Tudi vsaka norma namreč predstavlja spremenljiv družbeni pojav, Ali, kot pravi dr. Arif Tanović: "Vsaka norma ima svoj življenjski cikelus. Najprej se pojavlja v obliki zahteve 'potrebno je', potem se kodificira, na koncu pa se ji nasprotuje." (Citirano iz avtorjevega dela: Vrijednost i vrednovanje, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1972, str. 38).



Tudi pri obravnavi medsebojnega odnosa pojavov, imenovanih vrednota - norma, poskusimo torej posredovana razmišljanja nekaterih avtorjev o tovrstni tematiki uporabiti kot oporni, izhodiščni temelj pri osvetljevanju našega raziskovalnega problema. Če to storimo, potem moramo tudi analizirati vprašanje: kako se zveza med pojavoma, imenovanima vrednota - norma, tudi izraža v pedagoški praksi? Vprašanje, ki ga moramo analizirati, pa lahko še tudi konceptualiziramo drugače in popolneje. To pomeni, da ga tudi lahko opredelimo kot vprašanje: kako naj pri učencu razvija (povezuje) pojava, imenovana vrednota - norma, pri opravljanju svojega vzgojno-izobraževalnega dela tudi učitelj? In to zato, da bo njegovo pedagoško delo predstavljalo pomembni temelj za ustvarjalno razvijanje učenčeve osebnosti? Oziroma, kako naj pri obravnavi vzgojno-izobraževalnih vsebin razvija (povezuje) pojava, imenovana vrednota - norma, učitelj, da bo s svojim takšnim razvijanjem (povezovanjem) pri učencu dosegal njegovo moralno vedenje (ravnanje)? Oziroma, da bo učenca navajal na le-to?

Dejstvo je, da ima tudi učitelj opraviti z vrednotnim in z normativnim oblikovanjem učenčeve osebnosti. Le-to pa začno vrednotno in normativno oblikovati kot osebnost že različni socializacijski agensi takoj po njenem rojstvu. Namreč "uveljavljanje norm in nadzorovanje se začeta s socializacijo. Družbeno-kontrolni mehanizmi, kakršnekoli vrste, neformalni ali formalni, začno dejavno vplivati takoj po človekovem rojstvu. Čeprav je otrok najprej podvržen nadzorovanju staršev in bližnjih, kmalu, ko občasno zapušča družino, občuti druge oblike nadzorovanja in ne le-tega, marveč tudi kaznovanje. Norme, bodisi zapisane ali drugačne ga prisiljujejo v določeno socialno integracijo, ki se je sploh še ne zaveda. Toda kmalu spozna, da ne sme delati kar hoče in da prihaja v konflikt, kadar se s svojim vedenjem spušča na področja, ki kakorkoli zadevajo pravice drugih. Spozna torej, da ni sam in da mora nasproti drugim upoštevati določena pravila: otrok v igri, v družini, v predšolski dejavnosti, itd. tja do smrti. Človek se mora neprestano prilagajati. Bolj je prilagojen, manj sitnosti ima, bolj ko je konformen, manj konfliktov povzroča in bolj ko je poslušen, manj graje ga zadeva."<sup>22</sup>

Spričo že zelo zgodaj in zelo široko vplivno potekajočega vrednotnega in normativno oblikovalnega dela pri osebnosti lahko predstavlja opravljanje tovrstnega dela za učitelja marsikdaj tudi zelo velik napor. Povedano še zlasti velja za tistega učenca, ki ima nerazvite določene vrednote, pa tudi neustrezno oblikovane odnose do uveljavljanja njihovih norm. Tudi pri vrednotnem in normativnem oblikovanju (učenčeve) osebnosti namreč lahko velja zakonitost njihovega transfera, njihovega transfernega prenosa. To pa pomeni, da tisti učenec, ki ima nerazvite (določene) vrednote za izpolnjevanje (določenih) norm, lahko vse to začne prenašati (kazati) tudi pri opravljanju svojih obveznosti, ki jih od njega zahteva konkretno predmetno področje. Zato mora učitelj prav pri vsakem učencu v svojem celotnem, kompleksno potekajočem pedagoškem procesu nenehno ustvarjati široke možnosti za oblikovanje njegovih vrednot. Pa tudi ustreznega odnosa do njihovih norm. Še več. Učitelj mora prav pri vsakem učencu tudi razvijati lastnosti, ki so pomembne za njegovo poznejše, življenjsko izpolnjevanje vrednot in njihovih norm. S tem pa se tudi lotevamo obravnave našega

<sup>22</sup> Dr. Pečar Janez, Mladi - objekt nadzorovanja in spreminjanja, *Anthropos*, Ljubljana, let. 1985, štev. 5-6, str. 271.

osrednjega, že konceptualiziranega vprašanja. To je bilo: ali naj učitelj pri učencu le poudarja pomen norm, zapostavlja pa vrednote? Ali pa naj le poudarja vrednote in zapostavlja norme? Ali naj oba tovrstna pojava medsebojno povezuje? Glede na vsa dosedanja spoznanja o pojavih, imenovanih vrednota - norma, lahko naše izhodišče na zastavljeno si vprašanje opredelimo takole: za učitelja je pomembneje, da pri učencu razvija vrednote, oziroma, da norme podreja le-tem. Oziroma, da norme pojmuje le kot poti (sredstva) za doseganje vrednot. Ali, rečeno še drugače: takšno izhodišče zavrača pristop totalitarne vzgoje, katera normo samo (po)vzdiguje na stopnjo vrednote in za tako pojmovano normo sodi, da kot vrednota prestavlja temeljni smoter celotnega vzgojnega procesa. Če torej totalitarni vzgojni sistem pripisuje primarno vlogo normi in na normo samo gleda kot na temeljno vrednoto, potem naše izhodišče, prav nasprotno, pripisuje primarno vlogo prav vrednoti, normo pa podreja vrednoti. Oziroma, normo pojmuje zgolj kot pot za uresničevanje vrednote. Takšno izhodišče seveda ne nasprotuje povezavi pojavov, imenovanih vrednota - norma, marveč prav takšno povezavo med navedenima pojavoma smatra kot temeljni pogoj za doseganje učenčevega moralnega vedenja (ravnjanja). Pedagoško delo se mora torej prvenstveno osredotočati prav na učenčevo vrednotno oblikovanje, ne pa zgolj na njegovo strogo normativno oblikovanje. Takšno oblikovanje bi ne rezultiralo v moralnem razvoju učenčeve osebnosti, temveč v njenem deformiranju. "Samoupravna organizacija vzgoje v vzgojno-izobraževalni organizaciji izhaja iz gojenca kot subjekta, nosilca pravic in odgovornosti, ki svoje želje, interese in hotenja samoupravno usklajuje z drugimi subjekti v okvirih osnovnih norm dela in življenja, ki so temelj za doseganje temeljnih vrednot. Vključuje demokratična razmerja, spoštovanje različnih interesov, želj in hotenj in hkrati spoštovanje in upoštevanje temeljnih norm, ki so podlaga za doseganje vrednot."<sup>23</sup>

Pri razpravljanju o tem, kakšen je (naj bi bil) pri učencu odnos med pojavoma vrednota - norma oziroma o tem, kako naj zvezo med tovrstnima pojavoma v svojem pedagoškem delu tudi uresničuje učitelj, moramo poleg dosedanjih opozoril poudariti še nekaj. To je, da mora biti poglobljeni smoter opravljanja takšnega dela ne le učiteljevo povezovanje pojavov vrednota - norma pri učencu na način, kot smo ga opisali, temveč da mora učitelj pri učencu razvijati tudi avtonomne vrednote in norme. Le učenčeve razvite avtonomne vrednote in norme lahko predstavljajo garancijsko sredstvo, da se bo razvila učenčeva osebnost v samostojno, ustvarjalno osebnost. "V naši družbi pričakujemo od samoupravljalca samostojno mišljenje, aktiven odnos do okolja in iskanje lastnih rešitev, iniciativnost in kritičnost, zrelo nastopanj in vedenje in partnerski dialog, ko je potrebno mnenja soočiti. Šolamo pa ga v duhu pokorščine, poslušnosti, podrejanja in konformizma ter upoštevanja predpisov in norm. Učenec mora delati tako, kot mu je naročeno. Izrazito represiven pristop nasprotuje pričakovanjem, da bi razvili samoupravno vedenje kot posebno kvaliteto naše vzgoje in ljudi v naši družbi.

<sup>23</sup> Dr. Mrnak Ilija, Vpliv vzgojne prakse na razvijanje čuta dolžnosti in odgovornosti, Vzgoja in izobraževanje, Ljubljana, Zavod SRS za šolstvo, let. 1982, šte. 3, str. 14.

Enosmerno komuniciramo z učenci, neprestano mu pripovedujemo in le malo ga znamo tudi poslušati, zato ga ne naučimo, da bi znal tudi sam govoriti in nastopati."<sup>24</sup>

## SKLEPNA SPOZNANJA

Po analizi vsebinskih pojavnih kompleksov, imenovanih potreba - vrednota ter vrednota - norma, se postavlja zahteva po sintetičnem, sklepnem oblikovanju spoznanj o medsebojnih odnosih med navedenimi pojavi. V kakšnem medsebojnem odnosu se torej vsi navedeni, zapleteni pojavi lahko izražajo pri učencu? Oziroma, kakšna je njihova vloga (mesto) v pedagoškem procesu?

Na temelju naših preučevanj lahko zlasti ugotovimo:

1. Vsi navedeni pojavi so v vzgojno-izobraževalnem delu med seboj v zelo tesni - večstranski povezanosti.

2. Navzlic temu pa ni dopustno njihovo popolno medsebojno istovetenje (enačenje).

Oziroma, ugotovimo lahko, da je za učitelja zelo pomembno, da pozna vlogo (mesto) vsch navedenih pojavov v vzgojno-izobraževalnem delu. Le tako lahko učitelj uspešno opravlja svoje zahtevno pedagoško delo. V njem pa mora imeti, kot smo spoznali, osrednje mesto prav vrednota, saj nenehno uresničevanje le-teh lahko učenčeve osebnost bogati. In to ne le v toku njenega potekajočega šolskega življenja, temveč tudi v njenem potekajočem poznejšem življenju. Prav učenčeva vrednota predstavlja temelj, izvor za oblikovanje njegovih stališč. Prav učenčeva vrednota je tudi spona, posrednica med njegovimi potrebami in interesi. Oziroma, prav (že oblikovana) učenčeva vrednota lahko le-temu tudi iniciira potrebo po njegovi novi vrednoti. Oziroma, prav učenčeva vrednota lahko tudi izraža in zadovoljuje njegovo potrebo(e). Vrednota pa tudi predstavlja pojav, katerega zunanjo plat (stran) tvori norma, ki učencu pomaga vrednoto uresničevati. Rečemo torej lahko, da učenčeva vrednota tudi vključuje tako pojav, imenovan stališče, kot pojav, imenovan norma. Zvezo med obravnavanimi pojavi pa lahko opredelimo še bolj določno. To pomeni, da lahko oblikujemo še naslednje bistveno, skleпно spoznanje. Učitelj mora ob proučevanju vsebin pri učencu nenehno razvijati potrebo po vrednotah kot pojavih, ki lahko tudi izražajo in zadovoljujejo njegove potrebe. Osvojene (in oblikovane) učenčeve vrednote pa mu tudi lahko pomagajo oblikovati in zavzemati njegova stališča. Oziroma, osvojene (in oblikovane) učenčeve vrednote z vključevanjem svojih zunanjih plati (strani), to je norm, le-temu tudi lahko pomagajo, da se moralno vede (ravna). Seveda pa predstavlja učiteljevo oblikovanje učenčevih vrednot v današnjem času zelo težavno opravilo, saj doživlja ta središčni (aksiološki) pojav, imenovan vrednota globoke, korenite spremembe v svojih strukturnih sestavinah. Spremembe pa se tudi odražajo na učenčevi zavesti.

<sup>24</sup> Dr. Kranjc Ana, Preseganje avtoritامتosti kot osnova za samostojno učenje, Sodobna pedagogika, Ljubljana, let. 1986, šte. 1-2, str. 31.

1. GRENKO, Matevž, Srednješolci in vrednote (Analiza konkretnega primera), Sodobna pedagogika, Ljubljana, let. 1986, šte. 3-4.
2. Dr. KRANJC, Ana, Preseganje avtoritarnosti kot osnova za samostojno učenje, Sodobna pedagogika, Ljubljana, let. 1986, šte. 1-2.
3. MASLOW, H.A., Motivacijačnosti, Nolit, Beograd, 1982.
4. MAGYN, Vladimir Samyilovič, Potrebnosti i psihologija dejatelnost ličnosti, Izdatelstvo Nauka Leningradsko odelenie, Leningrad, 1983.
5. Dr. MRMAK, Ilija, Vpliv vzgojne prakse na razvijanje čuta dolžnosti in odgovornosti, Vzgoja in izobraževanje, Zavod SRS za šolstvo, Ljubljana, let. 1982, šte. 3.
6. Dr. PEČAR, Janez, Mladi - objekt nadzorovanja in spreminjanja, Anthropol, Ljubljana, let. 1985, šte. 5-6.
7. Dr. STANIČ, Gojko, Družbeni sloji in razredi, Sociološke teme (študijsko gradivo), Marksistični center, Ljubljana, 1987.
8. STEIN, Gerd, Politikdidaktik als praxisbezogene Theorie, Burg-Verlag, Stuttgart, 1981.
9. Dr. STRMČNIK, France, Sodobna šola v luči učne diferenciacije in individualizacije, Zveza organizacij za tehnično kulturo Slovenije, Ljubljana 1987.
10. Dr. STRMČNIK, France, Vzgojna in izobraževalna uspešnost naše osnovne šole, Sodobna pedagogika, Ljubljana, let. 1978, šte. 1-2.
11. STOJANOVIČ, Svetozar, Šta su to morala i etika, Beograd, 1957.
12. Dr. ŠTER, Jože, Problemi filozofije in etike, Partizanska knjiga, Ljubljana, 1975.
13. Dr. TANOVIČ, Arif, Vrijednost i vrednovanje, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1972.
14. ZAHN, Erhard, Objektivierung und Vergegenwärtigung als Problem der politischen Bildung, Lang - Verlag, Frankfurt, 1979.
15. ZÄNGLE, Michael, Einführung in die politische Sozialisationsforschung, Schöningh - Verlag, Paderborn, 1978.
16. ŽIVOTIĆ, Miladin, Čovek i vrednosti, Prosveta, Beograd, 1969.